

Mikházi Zsuzsanna

Az ökoturizmus tervezésének sajátosságai

Budapesti Corvinus Egyetem Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
zsuzsanna.mikhazi@uni-corvinus.hu

Összefoglalás

Az ökoturizmus manapság igen gyakran használt, mondhatni „divatos” szakkifejezés. Ennek ellenére a fogalom jelentésével és az ökoturizmus tervezési sajátosságaival kevésbé vannak tisztában az érintettek. Az ökoturisztikai koncepció célja – ugyanúgy, mint a turisztikai fejlesztési koncepciónak – a térség/település pozicionálása, a fejlesztési irányok és legfőbb kitérési pontok meghatározása.

Kulcsszavak: tervezés elmélet, turizmustervezés, ökoturizmus, ökoturisztikai tervezés

Az ökoturizmus fogalma

Bár sokan (CATER, E.–LOWMAN, G. 1994, FENNELL, D. A. 1999, KELEMEN Z. 2006, LÁSZLÓ P. 1998, DOMBAY I. et al. 2008) és sokféleképpen meghatározták az ökoturizmus mibenlétét, az ökoturizmus fogalmára mégsem létezik egy jól meghatározott definíció. Amilyen hosszú a meghatározások listája, olyan kevesen tettek kísérletet arra, hogy tisztázzák, mit is jelent valójában az ökoturizmus. A definíciók soksága miatt az utóbbi években a nemzetközi irodalomban felbukkantak olyan kutatások, amelyek a meglévő meghatározások összevetéséből alakítanak ki egy újat, vagy ezek alapján vonnak le következtetéseket. BJÖRK, D. P. (2000) számos definíciót megvizsgálva egy sor fenntartható fejlődéssel kapcsolatos elvet azonosított, amelyek azonosak a meghatározásokban: pl. *oktatás-nevelés, áttekintő tervezés, etikus felelősség és a közösségi hasznok elosztása*. SIRAKAYA, E. et al. (1999) olyan definíciókat vizsgált, amelyeket ökoturizmussal foglalkozó USA-beli utazásszervezők fogalmaztak meg. Tizennégy témát különített el, amelyek megjelennek ezekben a meghatározásokban, pl. *környezetbarát* (environmental-friendly), *ismeretszerző utazás* (educational travel), *felelős utazás* (responsible travel), *alacsony környezeti hatású utazás* (low-impact travel), *romantika* (romantic), *hozzájárulás a helyiek jólétéhez* (contribution to local welfare) stb. EDWARDS S. N. et al. (1998) munkája talán a legnagyobb lélegzetvétel ebben a témában, ökoturizmus-definíciókat és -politikákat hasonlít össze Észak-, Közép- és Dél-Amerika térségében. A háromkötetes tanulmány első kötete tartalmazza az egész munka összefoglalását, az ökoturizmus-meghatározások tartalomelemzésének eredményeit, az ökoturizmus-fejlesztés fogalmi modelljét.

A definíciók elemzésével FENNELL D. A. (1999) első sorban arra kereste a választ, hogy miben tér el egymástól az ökoturizmus (ecotourism) és a természeti turizmus (nature-based tourism vagy nature-oriented tourism). Tizenöt meghatározást vizsgált tartalomelemzés módszerével. A definíciók alapján a kiemelkedő „top 5” kategória a következőképpen alakult: *természet iránti érdeklődés* (interest in nature), *hozzájárulás a megőrzéshez* (contribution to conservation), *parkokra és a védett területekre támaszkodás* (reliance on parks and protected areas), *helyi lakosság haszna és hosszú távú hasznok* (benefits local people and long-term benefits), *oktatás és tanulás* (education and study). Érdekes eredménye a kutatásnak, hogy a fenntarthatóság nem szerepel a definíciók alapvető elemei között, mindössze négy meghatározásban (26,6%) fordult elő. Látna az ökoturizmus-definíciók számának növekedését, a tartalomelemzés módszerét alkalmazva 85 meghatározást elemzett, hogy ezáltal jobban

megértse az ökoturizmus lényegét. Három független változót határozott meg a definíciók összehasonlítására: (1) az év, amikor a definíciót megalkották, (2) a régió, ahonnan a definíció származik, (3) a személy vagy szervezet, aki vagy ami felelős a megalkotásáért. A többi változó azokból az elemekből alakult ki, amelyek legalább egyszer előfordultak a definíciókban; a leggyakrabban idézett változók voltak: (1) *a terület, ahol az ökoturizmus zajlik*, (2) *a megőrzés*, (3) *a kultúra*, (4) *a haszon a helybeliek számára*, (5) *az oktatás*, (6) *a fenntarthatóság* és (7) *a hatások*.

GARROD, B. (2003) célja volt meghatározni az ökoturizmus fogalmát tengerparti területekre vonatkozóan. Delphi kutatás és tartalomelemzés módszerét ötvözve tanulmányozott tíz kiválasztott definíciót. Összességében a kutatás nem adott konkrét meghatározást arra vonatkozóan, hogyan értelmezzük az ökoturizmust a partvidéki területek esetében, hanem a definíciókban megfigyelhető karakterjegyek elemzésével annak főbb elemeit összegezte. A DONOHOE, H. M.–NEEDHAM, R. D. (2006) szerzőpáros célja az volt, hogy megvizsgálja a definíció körül kialakult vitát és keretet biztosítson az ökoturizmus fejlesztésé számára. A tartalomelemzés módszerének használatával ismétlődő témákat, elemeket azonosítottak 30, 1990 után publikált tudományos meghatározásban; azokat választották ki, amelyekre leggyakrabban hivatkoznak a kortárs irodalomban. Az eredmények visszatükrözik a korábbi kutatásokban azonosított leggyakoribb hét témát. Ezek – a leggyakrabban megfigyelt sorrendjében – a következők: (1) *természet alapú*, (2) *megőrzés, megőrzés*, (3) *oktatás*, (4) *fenntarthatóság*, (5) *a hasznok elosztása*, (6) *etika, felelősség, tudatosság*. Részletesebben: a meghatározások 80%-a tartalmazza a *természet alapú* jellemzőt, és 77%-a a *megőrzés, megőrzés* témát; összességében kettőjük kombinációja a legtöbbször előforduló ismertetőjegy a definíciókban.

Hazánkban általában a külföldi definíciók és azok fordításai terjedtek el a szakirodalomban, de néhány egyedi, magyar sajátosságokat is felmutató meghatározással is találkozhatunk. A magyar nyelvű definíciók esetében korábban nem történt összehasonlító kutatás. Úgy gondoltam, meg kell vizsgálni a definíciók és a meghatározások tartalmát, hogy lássuk a magyar adottságokhoz mennyire adaptálhatók. A külföldi szakirodalom tapasztalatai alapján ezért 2014-ben hatvanhat definíciót tanulmányoztam a tartalomelemzés módszerével, egyrészt hogy kiderítsem, az ökoturizmus megítélése, szerepe, jelentősége milyen mértékben változott az első (a CEBALLOS-LASCURÁIN, H. által készített és az IUCN által megerősített) meghatározás óta, másrészt hogy összegezzem, a magyar meghatározásokban melyek a kiemelkedő, esetleg sajátos jegyek a nemzetközi meghatározásokhoz viszonyítva (MIKHÁZI Zs. 2014).

Összesen 66 darab meghatározást választottam a vizsgálat tárgyául, ebből 22 magyar, 44 pedig idegen nyelvű. A típus szerinti megoszlás: 35 (17 magyar és 18 angol nyelvű) definíció, 17 (2 magyar és 5 angol nyelvű, valamint 10 angol nyelvű web-eredetű) glosszáriumi megfogalmazás és 14 (2 magyar és 12 angol nyelvű) karakterjegy-felsorolás. A kategorizálást a teljes mintára vonatkoztatva készítettem elő, a két vizsgálati cél nem igényel külön kategóriarendszert. A kategóriák kialakításában felhasználtam az esettanulmányok tapasztalatait is. Kétszintű kategóriarendszert alakítottam ki, amely 15 fő- és 61 alkategóriát tartalmaz.

Azt tapasztaltam, hogy a CEBALLOS-LASCURÁIN-féle definíció alapvető elemei (*természeti és kulturális értékek együttes szerepe, hatások mérséklése és minimalizálása, helyi közösségek részesüljenek a turizusból származó haszonból*) még ma is jelentős szerepet kapnak az ökoturizmus definíciókban. Azonban számos új aspektus került azóta előtérbe az ökoturizmus kapcsán, így az *oktatás és szemléletformálás* (először 1992), a *megőrzés* (először 1994), a *fenntarthatóság* (először 1992), a *természetvédelmi érdekek érvényesülésének elsődlegessége* (először 1992), a *gazdaságfejlesztési (tágabb értelemben vett területfejlesztési) szempontok* (először 1996) megjelenése, valamint a *kiscsoportos jelleg* (először 1999) hangsúlyozása. Ha nem is soroljuk ezeket egyetlen definícióba (ahogy FENNELL D. A. 2001 ajánlja), akkor is alkalmazhatjuk őket az ökoturizmus meghatározó tényezőiként az ökoturizmus meghatározására vagy megvalósult projektek értékelésére.

A magyar meghatározások kiemelkedő, sajátos jegyei a nemzetközi meghatározásokhoz viszonyítva: (1) az *oktatás* említése kiugróan magas, azon belül is a *szemléletformálás, környezeti nevelés, környezeti tudatosság növelése* a legtöbbször említett elemek; (2) a magyar szerzők számára fontos, hogy az ökoturizmus *természeti területen* és a lehető *legkevesebb káros hatást okozva* valósuljon meg; és (3) a gazdasági szempontok közül a *tudatos fejlesztést és menedzsmenetet* emelték ki a szerzők.

A turisztikai tervek célja, módszertana

A legtöbb térség, település úgy tekint az idegenforgalomra, mint általános, minden esetben alkalmazható módszerre az adott helyzetből való kitörésre. Ha a településfejlesztési stratégiákat áttekintjük, a turizmus szinte valamennyiben megtalálható, mivel minden településnek van olyan értéke, amely bemutatásra érdemes. Azonban önmagában a vonzer még nem elegendő a sikerhez. Sőt, a fejlesztéshez sem, ha nem átgondoltan valósul meg. A tervezés nehézsége a rendkívül gyorsan változó környezet, amelyet sokszor nehezen lehet követni. A turizmus tervezése az állami, az önkormányzati, a non-profit és a magánszektor számára a rendelkezésre álló erőforrások minél hatékonyabb kihasználása és a lehető legnagyobb hozam elérése érdekében zajlik. Mindezt úgy kell kialakítani, hogy közben a fenntartható fejlődés elvét ne hagyjuk figyelmen kívül és az elemzésekben közreadott trendekre is megfelelő figyelmet kell fordítani (MICHALKÓ G. 2012).

A turisztikai tervek szükségszerűen még csak nemrég ismerték fel, de mind több helyen látják be gyakorlati elnyit (FEKETE M. 2002). Már az 1989-es párizsi konferencián megfogalmazott deklaráció is tartalmazza, hogy a turizmus tervezése során az integrált módszert kell követni, és a turizmust rendszerként vizsgálva szükséges egy tágabb rendszerben, környezetben elhelyezni (JANDALA Cs. 1994). Akkor jó egy turisztikai fejlesztés, ha ugyanúgy biztosítja a turista, mint – a társadalmi részvétel és a tájékozott döntéshozás révén – a helyi közösség elégedettségét, és gazdasági elnyöket is nyújt. Fontos kritérium még, hogy a helyi erőforrásokat fenntartható módon használja és a káros hatások csökkentése, az elnyök hangsúlyozása segítségével megőrizzze a környezetminiséget (IVÁNYI A. 2006).

A kistérségi, települési tervek az önkormányzatok közvetlen tevékenységi körébe tartoznak. Konkrétságuk kézzel fogható, esetenként a megvalósíthatósági tanulmányokig tarthat. Kidolgozásuk módszertanilag nagyon elérhető lehet a kidolgozó hozzáállásától, szakmai tapasztalatától függően. Lényeges, hogy a helyi üdülő-idegenforgalmi fejlesztések a területrendezési tervekkel egyeztetetten, egymásra hatásban készüljenek, mivel annak hiánya jelentős területi koordinációs hibákhoz vezethet.

A turizmus tervezésében az egyes tervdokumentumok elkészítését számos módszertan vagy szakmai tapasztalat alapján lejegyzett útmutatás segíti. A következőkben ismertetek néhányat az utóbbi évekből és egységes szempontok alapján össze is hasonlítom őket. Céлом, hogy láthatóvá tegyem, milyen tervezési lépéseket tartalmaznak és szorgalmaznak az egyes módszerek. Az ismertetett útmutatásokban szereplő elemeket az *1. táblázatba* rendeztem. A táblázat megfelelő soraiban „X” szimbólummal jelöltem, ha az adott leírásban szerepel a vizsgált tényező. Elmondható, hogy a tervezői munka általában helyzetértékeléssel kezdődik (ahol az adatszertény megállapítás mellett egyre jelentősebb a konfliktuselemzés), majd koncepcióalkotással, változatok, forgatókönyvek kidolgozásával folytatódik, és a választott változat részletesebb kimunkálásával fejeződik be. Jelentős különbségek a javaslatok kidolgozásának módjában és mélységében vannak. S bár a tényleges egység hiányzik ezekből az útmutatókból, mégis leolvasható az azonos végeredményre való törekvés.

	VIZSGÁLAT				ÉR- TÉKE LÉS	JAVASLAT/ TERVEZÉS													
	cél meghatározása, a terv készítésének célja	helyzetfelmérés: külső környezet adottságai és igényei	felmérés és vizsgálat: célterület állapota, adottságok, erőforrások	tér szerkezeti vizsgálat, területfelhasználási vizsgálat		erőforrások értékelése, minősítése	szintézis/helyzetértékelés	SWOT	erőforrások	átfogó célok	stratégiai célok	szcenáriók/változatok kidolgozása	intézkedések	prioritások/kitörési pontok	termékfejlesztési javaslatok	terv/javaslat	megvalósítás kereteinek meghatározása,	ellenőrzési rendszer kidolgozása	a megvalósítás követése, kivitelezés
Források	Területi szint tervezés (Michalkó 2012, Puczko 1999)	x		x		x	x	x								x	x		
	Általános stratégiai tervezés (Horkay-Boros 2012)	x	x	x				x	x	x	x		x			x	x		
	Turisztikai koncepció készítése (Fekete 2006)		x	x	x		x			x	x	x				x			
	Tóth 2001		x	x	x		x			x	x	x	x			x			x
	Termék-orientált koncepció készítése (Fekete 2002)		x	x				x		x					x				
	Turisztikai koncepció készítése (Aubert-László 1995)			x			x		x	x	x		x						x
	A turizmus tervezésének főbb szakaszai (Jandala 1994)	x		x			x	x			x	x				x	x		
	Zala-Huszár (1991)	x	x	x			x			x		x				x			
	Aubert-Szabó (2011)	x	x	x			x	x	x	x	x		x	x			x		
	Tasnádi (2002)	x	x	x			x	x	x	x	x	x				x			

1. táblázat. A turizmus tervezés módszereinek összehasonlítása (szerk. MIKHÁZI ZS.)

Hogy a tervezés módszertana gyakorlati megvalósulását is megvizsgálhassuk, véletlenszerűen kiválasztottam 13 turisztikai fejlesztési koncepciót, amelyek tartalmi felépítését, struktúráját egymással és a korábban felvázolt tervezési módszerekkel is összehasonlítottam. A tervek kiválasztásának egyik szempontja volt, hogy a terv készítésének éve ne elzúljon meg a vizsgált módszerekét, így 1991 előtti terv nem került a csoportba; törekedtem az elmúlt években is, a legfrissebb tervekben is válogatni. A másik szempont az volt, hogy csak területi szintű tervek lehetnek. A harmadik szempont pedig az, hogy minden területnagyság – kerület, településrész, kistérség, város, megyeszékhely, település és környéke, kistérség, megye – képviseltetve legyen. (Az országos és a régiós tervek a vizsgálatban nem relevánsak.)

A vizsgált 13 koncepció természetesen nem ad lehetőséget arra, hogy általánosító következtetéseket vonjunk le az ország valamennyi településére, térségére készülő koncepciók tekintetében. Viszont a szembeötlő hiányosságok, vagy jelentős eltérések alkalmas teremtene arra, hogy felhívjam a figyelmet néhány, a mai turisztikai tervezési gyakorlatban megjelenő anomáliára. Turisztikai fejlesztési koncepciók tartalmi vizsgálata alapján látható, hogy kidolgozásuk minősége, részletettségük és terjedelmük rendkívül változatos képet mutat. Az is megfigyelhető, hogy nem alkalmazkodnak semmilyen szilabuszhoz, minden tervező egyedi, a saját logikájának, szakmai tapasztalatának megfelelő felépítést alkalmaz a kidolgozás során.

Számos módszertani útmutató létezik, de ezek csak elméleti munkák, kevésbé tükrözik vissza az elkészült tervekben. E néhány tervanyag összehasonlító elemzése rámutat arra, hogy a turisztikai tervezésben is szükség van egységes tartalmi követelményrendszer összeállítására. Ennek legfőbb célja, hogy minden térség és település hasonló szerkezetű és mélységű ter-

vet kapjon a kezébe. Így például egy TDM szervezet felállításakor a csatlakozó települések turisztikai törekvései könnyen összefésülhetnek, összehasonlíthatók lesznek.

Az ökoturizmus tervezésének módszertana külföldi és hazai példák bemutatásával

Az ökoturizmus az utóbbi időkben igen nagy figyelmet kapott. A nemzeti parkok igyekeznek minél több látogatót fogadni a parkokba és a természetvédelmi területekre. A természetvédelmi területek melletti közösségek ugyanakkor új munkalehetőségre számítanak a turizmus megjelenése vagy növekedése által. A rurális térségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek szerint az ökoturizmus adhatja a vidéknek a legnagyobb bevételt. A turizmus megjelenésének azonban vannak negatív hatásai is, ezért az ökoturizmus tervezésénél nagyon körültekintően kell eljárni.

Az ökoturizmus tervezésére vonatkozóan a hazai szakirodalomban egy konkrét iránymutatást találtam. 1997-ben született meg *Az ökoturizmus stratégiája*, melynek kidolgozója KOVÁCS L. (Környezetgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi Szolgálat) volt. Ez a dokumentum tartalmazza az ökoturizmus védett területeken való tervezésének módszertanát. A szerző megfogalmazásában a tervezés során az alábbi szempontokat kell figyelembe venni: (1) az adott terület számára milyen szintű turizmus a legmegfelelőbb; és (2) a stratégiának figyelembe kell vennie az ökoturizmus fejlesztésének és irányításának olyan vonalát, amely alapvetően biztosítja azt, hogy a turisták ne árásszák el, ne pusztítsák el a védett területet.

Ugyanakkor meg kell teremteni a foglalkoztatás, a bevételek mechanizmusát a védett terület és a környező közösségek részére, éppen úgy, mint a látogatók számára a környezetvédelmi oktatás lehetőségeit is.

Az ökoturizmus stratégiájának kialakításában három szakaszt különített el: az első a turizmus jelenlegi helyzetének és jövőbeli lehetőségeinek felbecslése; a második az ideális helyzet és az ehhez vezető lépések meghatározása; míg a harmadik az ökoturizmus stratégiájának írásba foglalása, publikálása.

A nemzetközi irodalomban is első sorban a védett területekre vonatkozó ökoturizmus-tervezési metodikákat és példákat találunk. Ezek közül is kiemelkedik egy kétkötetes ökoturizmus-tervezési kézikönyv (DRUMM, A. et al. 2004, DRUMM, A. 2005), amely nagyon részletesen foglalkozik a tervezés minden aspektusával. Négy lépést emel ki a tervezési folyamatból: (1) az adottságok feltérképezése és a prioritások meghatározása; (2) a fejlesztési terv kidolgozása; (3) a megvalósítás és (4) az eredmények mérése. Az első lépésben történik a célok azonosítása, az információk és adatok beszerzése. A fejlesztési terv tartalmazza a rendszereket (pl. védett területek hálózata), a veszélyeket és azok forrásait (pl. a turizmus, mint a terület veszélyeztetője), a stratégiát (a turizmusból származó veszélyek enyhítésére, az ökoturizmus fejlesztésére). Részben a tervnek az érintettekkel való konzultáció és az eredmény mérés indikátorainak meghatározása. EDWARDS, S. N. et al. (1998a) megalkotta az ökoturizmus definíció alapú modelljét. Ennek a modellnek az elemei azokat a kérdéseket tartalmazzák, amelyeket a tervezőnek vagy a turizmuspolitika kialakítójának fel kell tennie a tervezés során, ezért egyfajta tervezési metodikának is tekinthetjük.

PETH M. (2001) megfogalmazásában az ökoturizmus tervezésének valamint sikerességének alapelvei:

- szigorú intézkedéseket kell alkalmazni a természeti térségben a flóra, a fauna, a régészeti és történelmi helyszínek, valamint az ökoszisztéma védelme érdekében;
- teherbírási határokat kell megállapítani, nehogy a turisztikai létesítményeket túlfejlesztés, vagy a környezetet nagyobb károsodás érje;
- a környezetileg megfelelő helyszíneken csak kisebb turisztikai létesítményeket szabad létrehozni, helyi építészeti sajátosságok alapján, helyi építőanyagok és energiatakarékos esz-

közök alkalmazásával, a hulladék megfelelő kezelésével; célszerű egy látogatói központ létrehozása a helyszín és a helyi megırzési módszereket bemutató kiállítással;

- el kell készíteni és oda kell adni a turistáknak és az utazásszervezőknek az ökoturizmus viselkedési kódexét, majd ellenőrizni kell annak betartását;

- jól képzett vezetők kelljenek, akik pontos információkkal szolgálnak, megismertetik a turistákat a biológiai diverzitással, a megırzési technikákkal, és ügyelnek arra, hogy a turisták betartsák a vonatkozó előírásokat;

- a helyi közösségeket is be kell vonni a turisztikai fejlesztésbe, mert az munkát és bevételt biztosít; ahol lehet, falusi túrákat kell szervezni és fel kell világosítani a turistákat a helyi kultúráról, beleértve a gazdasági tevékenységeket, továbbá arról, hogyan ismerhetik meg közelebbről ezeket a kulturális hagyományokat.

PETH M. szerint az általa javasolt szempontok figyelembevétele mellett az ökoturizmus tervezése során tekintettel kell lenni a jogi és turizmuspolitikai környezetre, valamint a magasabb szintű tervekre is. Ezek együttese adja a külső szabályozó rendszert, ami meghatározza a turizmus fejlesztésének lehetőségeit. A belső korlátokat, tervezési keretet pedig a vizsgált térség adottságai adják. Az ökoturisztikai koncepció célja a térség, illetve település pozicionálása a magyar és a nemzetközi turisztikai piacokon, a fejlesztési irányok és a legfontosabb kitörési pontok meghatározása. Felmérések és értékelések eredményeképpen megállapíthatók a meglévő piacépés turisztikai vonzerők és termékek, emellett azok a fejlesztési irányok, amelyek az adottságok és a reális kereslet szempontjából célszerűek.

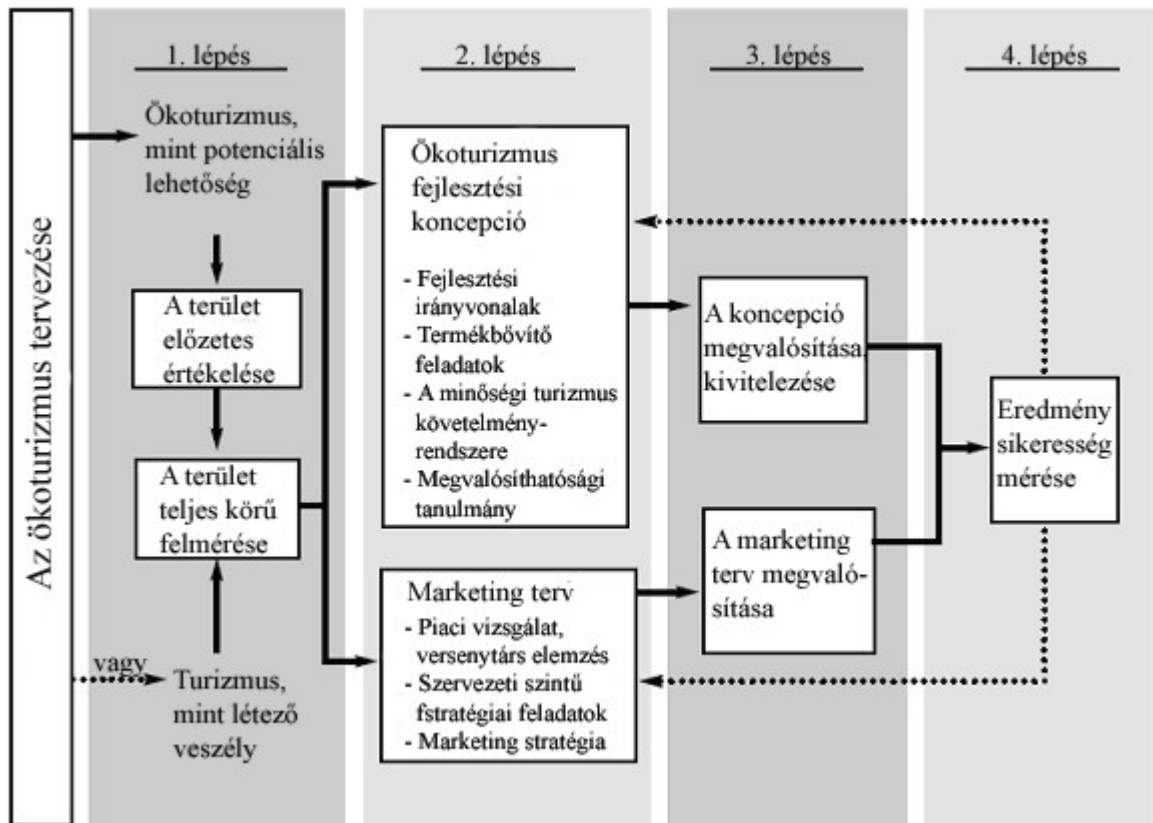
Új módszertan megfogalmazása a bemutatott példák alapján

KOVÁCS L. (1997), DRUMM, A. (2005) és EDWARDS, S. N. et al. (1998a) módszertanát összevetve és átdolgozva, az ETC – UNWTO Handbook on Tourism Product Development című kézikönyvnek ajánlásait (SULYOK J. 2013) figyelembe véve, valamint a PETH M. (2001) által megfogalmazott elveket alkalmazva alakítottam ki az ökoturizmus tervezésének négy lépését, amelyet az 1. ábra szemléltet.

Az első lépésben attól függően, hogy van-e már a területen ökoturizmus, meg kell határozni annak szerepét: potenciális lehetőséget látunk-e benne a terület, illetve a település számára, vagy meglévő veszélyként azonosítjuk-e. Más jellegű vizsgálat szükséges akkor, ha a térségben a turizmus nem ütötte fel a fejét és más, ha már a turizmus negatív hatásaival szembesülünk a tervezés elején. A negatív hatások akkor érvényesülnek, ha a növekvő turistaszám mellett nem készülünk fel a növekvő igényekre, nem megfelelő a tervezés. A „szűz” területeken alkalmazott felmérés mellett ebben az esetben a problémákat is diagnosztizálni, azonosítani kell. A széleskörű felmérés és minősítés után *második lépésként* következik magának a fejlesztési koncepciónak és a marketingtervnek a kidolgozása. A koncepciónak meg kell határoznia a fő fejlesztési irányvonalakat, a termékből várható feladatokat és a minőségi turizmus követelményrendszerét. A térség egyedi, sajátos arculatának, idegenforgalmi imázsának kialakítására irányuló, célraorientált fejlesztési stratégia szükséges. Ezért a fejlesztési stratégiának fontos része a marketingstratégia. Magas színvonalú programszervezés és propagandatevékenységgel a forgalom növelése, szerkezetének javítása, területi, időbeli irányítása, ezáltal a fogadóképesség hatékonyabb kihasználása érhető el. A *harmadik lépés* a megvalósítás, a *negyedik* pedig az eredmények értékelése. Az eredmények értékelésénél a megfogalmazott ökoturisztikai indikátorokat használjuk ellenőrzési lista keretében.

A tervezés során feltételezzük, hogy a térségre vagy településre már elkészült a turisztikai fejlesztési koncepció, amely egyrészt tartalmazza a részletes vonzerők leltárt, a településképpé fejlesztésre vonatkozó koncepcionális javaslatokat és a marketingtervet, másrészt az adottságok figyelembe vételével javaslatot tett az ökoturizmus fejlesztésére. Az ökoturizmus fejlesztési stratégiának illeszkednie kell a vizsgált terület általános turisztikai elképzeléseivel és ter-

veihöz. Ugyanakkor az abban meglévő vizsgálati adatok kiindulási alapját képezik az ökoturisztikai tervnek is. Az ökoturizmus fejlesztésére vonatkozó terv abban tér el a turisztikai fejlesztési koncepciótól, hogy már a konkrét turisztikai termékekre vonatkozó javaslatokat is tartalmazza.

1. ábra. Az ökoturizmus tervezésének lépései (szerk. MIKHÁZI Zs.)

Az ökoturizmussal az a célunk, hogy a vonzer kön keresztül megismertessük a látogatót a település, illetve a térség egyediségével, a természeti adottságok és az ember tájformáló munkájának következtében kialakult egyedülálló egységgel. Ezért a javaslatokat úgy kell kidolgozni, hogy az egyedi elemek együttese „kiadja” a komplex képet, de az egyedi elemek önmagukban is az ökoturizmus elvei mentén valósuljanak meg és ökoturisztikai terméként jelenjenek meg a piacon.

Mivel az ökoturizmus fejlesztésére vonatkozó terv a turizmusfejlesztési koncepción alapul, azokat a sajátos elemeket emelem most csak ki, amelyekkel ki kell egészíteni a vizsgálati és a javaslati munkarészeket. Az ökoturisztikai terv sajátos vizsgálati elemei a tájkaraktérvizsgálat, a terhelésvizsgálat a térségre és az egyes turisztikai attrakciókra vonatkozóan, a térszerkezeti vizsgálat és az ökoturizmus-er források leltári adatlapja. Az ökoturisztikai terv sajátos javaslati elemei pedig a térszerkezeti vizsgálat és a terhelésvizsgálat adatainak összevetéséből a területfelhasználás, a zónák kialakítása (nem csak a védett területeken, hanem akár egy település esetében is alkalmazható), valamint a látogatómenedzsmenti terv és a monitoringrendszer kialakítása.

Az ökoturizmus fejlesztésének nemcsak a természet- és környezetvédelmi, valamint a piaci szempontokat kell figyelembe vennie, hanem az ökoturizmus többi alapelveit is, a helyiek bevonását, a helyi gazdaság támogatását, a környezeti nevelés, a bemutatás hatékony megvalósítását. Az ökoturisztikai szolgáltatás vagy termék csak akkor hiteles, ha mindezek megvalósulnak. Mindez létrejöhet a helyi munkaerő bevonásával, a helyi mezőgazdasági és kézmű-

ves termékek promóciójával és értékesítésével, a helyi szálláshelyekkel való együttműködéssel. A bemutatóhelyeket úgy kell kialakítani, hogy az átadott ismeretek élményszerűek legyenek, ehhez az interpretációs technikák széles spektrumát kell alkalmazni. A tervezés, a megvalósítás és maga a vendégfogadás során is alkalmazni kell azokat a környezet- és természetvédelmi elveket, melyek hozzájárulnak az értékek fennmaradásához:

Következtetések

„*Ecotourism means many things to many people*” – írja TICKELL C. (1994, pp. ix.) a CATER E. és LOWMAN G. által szerkesztett „*Ecotourism. A sustainable option?*” című könyv előszavában. Mivel nagyon sok definíció, meghatározás létezik, mindenki mást ért ökoturizmus alatt: a látogató, a vendéglátó, a tervező, a hatóság más-más jelentést tulajdonít a fogalomnak. Ahhoz, hogy egységes, mérhető tervezési, minőségbiztosítási és ellenőrzési rendszer megkötjön az ökoturizmus terén, szükséges az ökoturizmus jelentésének és tartalmi elemeinek meghatározása. A fogalom definiálása és a koncepció gyakorlatba való átültetése között jelenleg hiányzik egy lépcsőfok.

Ahhoz, hogy az ökoturizmus ne csak a természetjárással és a madármegfigyeléssel azonosuljon a turizmus érintettjei körében, ismerniük kell annak fogalmát, alapelveit. Különösen fontos, hogy a turizmus tervezéséért, fejlesztéséért, menedzseléséért felelős szakemberek, a helyi önkormányzati képviselők, a helyi döntéshozók ismerjék és alkalmazzák az ökoturizmus követelményeit, valamint tudatában legyenek kulcsfontosságú szerepüknek a valódi ökoturizmus megvalósítása terén. Ezért szükséges az ökoturizmus tartalmi elemeinek a hazai sajátosságon alapuló meghatározása és az elemekhez indikátorok rendelése, ugyanis ettől várható az ökoturizmus megvalósulásának ellenőrizhetővé válása.

Szükséges egy általánosan elfogadott és alkalmazott turisztikai tervezésmódszertan kialakítása. Ez a terv lenne az alapja az ökoturizmus tervezésének! Jelenleg a tervek eltérő minősége nehezíti az ökoturizmus tervezését és nem ad kellő alapot sem. Ugyanakkor az ökoturisztikai tervezés során végig kell gondolni a természeti értékek turisztikai hasznosításának, valamint védelmének kölcsönhatásait, kapcsolatait és az ebből származó feladatokat. Arra kell törekedni, hogy a természeti értékek, a táj összhangja, az ökológiai egyensúly ne szenvedjenek károsodást. Meg kell határozni a hasznosítás paramétereit, feltétel- és követelményrendszerét. A tervezés egyik legfontosabb és egyben legnehezebb feladata, hogy korlátok közé szorítsa a mennyiségi növekedést és megteremtse az összhangot a fejlődés és a kapacitáshatárok között úgy, hogy közben minimalizálja a visszafordíthatatlan következményekkel járó folyamatokat. A térség, illetve a település vezetésének, menedzsmentjének tekintettel kell lennie a terület terhelhető határértékeire.

Szükséges, hogy a turisztikai fejlesztési tervek azonos metodikán alapuló vonzerkataszterrel rendelkezzenek. Ez az adatbázis lehet az ökoturisztikai termékek kialakításának alapja. A vonzerk felsorolása mellett fontos azok minősítése is, ami alapján kiszámítható, hogy a turizmusba az adott érték bevonható-e, és ha igen milyen védelmi intézkedések mellett.

Mindezek nélkül az ökoturizmus tervezése és megvalósulásának ellenőrzése lehetetlen, valamint a tervi hierarchia sem tud megvalósulni.

Irodalom

BJÖRK, D. P. 2000: Ecotourism from a conceptual perspective: an extended definition of a unique tourism form. – *International Journal of Tourism Research* 2. 3. pp. 189-202.

CEBALLOS-LASCURÁIN, H. (szerk.) 1996: *Tourism, ecotourism and protected areas.* – IUCN Protected Areas Programme, IV World Congress on National Parks and Protected Areas. <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/html/Tourism/cover.html>, látogatva 2010. január 24.

- CATER, E.–LOWMAN, G. (szerk.) 1994: *Ecotourism. A sustainable option?* – John Wiley & Sons, Chichester–New York–Brisbane–Toronto–Singapore. 218 p.
- DOMBAY I.–MAGYARI-SÁSKA ZS.–LÁSZLÓ P. S. 2008: *Ökoturizmus. Elmélet és gyakorlat.* Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár. 157 p.
- DONOHUE, H. M.–NEEDHAM, R. D. 2006: *Ecotourism: the evolving contemporary definition.* – *Journal of Ecotourism* 5. 3. pp. 192–211.
- DRUMM, A. 2005: *Ecotourism development – A manual for conservation planners and managers I: An introduction to ecotourism planning.* – The Nature Conservancy, Arlington. 96 p.
- DRUMM, A.–MOORE, A.–SOLES, A.–PATTERSON, C.–TERBORGH, J. E. 2004: *Ecotourism development – A manual for conservation planners and managers II: The business of ecotourism management and development.* – The Nature Conservancy, Arlington. 111 p.
- EDWARDS, S. N.–MCLAUGHLIN, W. J.–HAM, S. H. 1998: *Comparative study of ecotourism policy in the Americas I-III.* – University of Idaho and the Organization of American States, Washington. 171+157+176 p.
- I. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=68E0AB4D5B2C20252708DA391E18FAB4?doi=10.1.1.198.5399&rep=rep1&type=pdf> látogatva 2013. október 19.
- II. <https://library.conservation.org/Published%20Documents/2009/Vol.II-LatinAmericaAndTheCaribbean.pdf> látogatva 2013. október 19.
- III. <http://idahodocs.cdmhost.com/cdm/singleitem/collection/p15100coll7/id/245290/rec/12> látogatva 2013. október 19.
- FEKETE M. 2002: *Üdül hely-tervezés. Távközpont tankönyv.* – Budapesti Gazdasági F iskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi F iskolai Kar Budapest. 204 p.
- FENNELL, D. A. 1999: *Ecotourism: An introduction.* Routledge, New York. 315 p.
- FENNELL, D. A. 2001: *A content analysis of ecotourism definitions.* – *Current Issues in Tourism* 4. 5. pp. 403-421.
- GARROD, B. 2003: *Defining marine ecotourism.* – In.: GARROD, B.–WILSON, J. C. (szerk.): *Marine ecotourism: issues and experiences.* Channel View. pp. 17-36.
- IVÁNYI A. 2006: *Hitek és tévhitek a turizmusfejlesztésben.* – El adás „A Tisza-tó turizmus-a és természetvédelme” szemináriumon. Tiszafüred, 2006. november 30.
- JANDALA CS. 1994: *A turizmus integrált tervezése.* – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 117 p.
- KELEMEN Z. 2006: *Ökoturizmus – természet, kultúra, harmónia.* – Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány, Vác. 109 p.
- KOVÁCS L. 1997: *Az ökoturizmus stratégiája.* – Környezetgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi Szolgálat (munkaszám 12.6.3.5.). Budapest. 35 p.
- LÁSZLÓ P. 1998: *Ökoturizmus. F iskolai jegyzet.* – Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi F iskola, Budapest. 127 p.
- MICHALKÓ G. 2012: *Turizmológia. Elméleti alapok.* – Akadémia Kiadó, Budapest. 266 p.
- MIKHÁZI ZS. 2014: *Mi az ökoturizmus? Az ökoturizmus fogalmának értelmezése tartalom-elemzés módszerével.* – In: CSEMEZ A. (szerk.): *Id szer tájrendezési feladatok.* Tájékadémia IV. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. pp. 153-164.
- PETH M. 2001: *Környezet- és természetvédelem a turizmusban.* – Szolnoki F iskola, Szolnok. 99 p.
- SIRAKAYA, E.–SASIDHARAN, V.–SÖNMEZ, S. 1999: *Redefining ecotourism: The need for a supply-side view.* – *Journal of Travel Research* 38. 2. pp. 168-172.
- SULYOK J. 2013: *Turisztikai termékfejlesztés.* – *Turizmus Bulletin* 15. 1. pp. 41-44.
- TICKELL, C. 1994: *Foreword.* – In: Cater, E.–Lowman, G. (szerk.): *Ecotourism. A sustainable option?* – John Wiley & Sons, Chichester–New York–Brisbane–Toronto–Singapore. pp. ix.